

INHALT VSEBINA

József Gál ■ 5 ■ **József Gál**
 VOR HALBEM JAHRHUNDERT
 VERSTARB MÁRIA NÉMETH
 (1897–1967)
 Erinnerung an die dramatische
 Sopranistin

PRED POL STOLETJA,
 JE UMRLA MÁRIA NÉMETH
 (1897–1967)
 V spomin na dramsko
 sopranistko

László Mayer ■ 19 ■ **László Mayer**
 SCHÖNE, KRAFTVOLLE STIMME,
 GROSSE SCHULUNG UND
 KUNSTVERSTÄDIGUNG
 100. Jubiläum des Sterbetages
 vom Szombathelyer Kantor
 Miksa Goldstein (Male)
 (1857–1917)

LEP, MOČAN GLAS,
 VISOKA ŠOLANOST IN
 RAZGLEDANOST
 100. obletnica smrti
 sombotelskega kantorja
 Mikse Goldsteina (Maleja)
 (1857–1917)

DATENSAMMLUNG GRADIVO

Ibolya Murber ■ 38 ■ **Ibolya Murber**
 WAFFENSCHMUGGEREI
 ZU SZENTGOTTHÁRD
 ALS PROBE
 FÜR BUNDESBAU

TIHOTAPLJENJE OROŽJA
 V MONOŠTRU,
 KOT POSKUS SKLENJITVE
 ZAVEZNIŠTVA MADŽARSKE

Csilla Pup ■ 51 ■ **Csilla Pup**
 PFEILKREUZLER
 IN ÖLBŐ
 Alltage „eines Pfeilkreuzlernestes“
 vor dem Weltkrieg,
 1934–1939

PUŠČIČARSKA STRANKA
 V KRAJU ÖLBŐ
 Vsakdanjik »gnezde puščičarjev«
 pred drugo svetovno vojno,
 1934–1939

BÜCHERBRETT KNJIŽNA POLICA

Ferenc Pál ■ 79 ■ **Ferenc Pál**
 ORDENSGESCHICHTE
 DER UNGARISCHEN DOMINIKANER 1.

ZGODOVINA DOMINIKANSKEGA
 REDA NA MADŽARSKEM 1.

TAGEBUCH, NACHRICHTEN DOGODKI, VESTI

Kálmán Tóth ■ 82 ■ **Kálmán Tóth**
 KRONIK
 Januar–Juni 2017

KRONIKA
 Januar–junij 2017

FÉL ÉVSZÁZADA HALT MEG
NÉMETH MÁRIA (1897–1967)

A DRÁMAI SZOPRÁN EMLÉKEZETE

■ Gál József

„Édes Máriám!... majd ír Máriám egyszer egy könyvet rólam,
 és amikor én már nem élek, hadd csóválják az emberek fejüket sorsomon.”
 Wien, 1946. szept. 16.¹

120 éve, 1897. március 13-án Kör-
 menden született² a két világ-
 háború közötti operaénekesek kivéte-
 les tehetségű drámai szopránja. Gyer-
 mekkorát Zalaszentgróton töltötte, itt
 tanulta a betűvetést a sógora vezet-
 te elemi iskolában, majd a keszthelyi
 Ranolder Intézetben folytatta tanul-
 mányait. Pozsonyban (ma: Bratislava,
 Szlovákia) pedig gazdasági szakiskolát
 végzett. Itt ismerkedett meg Grünauer
 József matematika–fizika szakos tanár-
 ral, akivel tanulmányai befejezése után
 házasságot kötött 1917-ben. Férjét, akit
 a háború utolsó évében behívták kato-

nának, elkísérte Szerbiába, Albániába.
 Hosszas utazás után tértek vissza.³

Hangja – a tehetség korai jelentkezé-
 se – már gyerekkorában föltűnt. A keszt-
 helyi polgárban az apácák már rendsze-
 resen szerepeltették különböző rendez-
 vényeiiken, később a pozsonyi Dóm kó-
 rusának szoprán szólamát ő énekelte.
 Ezeknek az éveknél az emléket őrizték
 azok az apró pénzdarabok, amelyeket
 a szereplés után kapott.⁴ Pozsonyban
 a templom karnagya tanította énekel-
 ni, az iskolarendszerű zenei oktatásból
 azonban kimaradt. A kivételes hangjá-
 ra fölfigyelő férje ösztönzésére és támo-
 gatásával kezdte meg magánúton ko-
 molyzenei tanulmányait Anthes György-
 nél (1863–1922), akinek halála után rö-
 vid ideig Bécsben folytatta egy Geringer
 nevű énekesnél. Bécsből visszatérve a ki-
 tűnő zenepedagógus, László Géza (1886–
 1955) tanítványa lett. Tanította Dalnoky
 Viktor (1866–1955) is. Závodszy Zoltán

¹ Battyhány-Strattman László Múzeum Németh
 Mária-gyűjtemény (továbbiakban: BSLM NM-gy.)
 Levelek 4/6-a. A címzett Hunyady-Fekete Má-
 ria magyar–horvát származású, tanítónői ké-
 pesítésű személy, Németh Mária barátnője.
 A háború után magyarországi ügyeinek in-
 tézője. Újságíróként, fordítóként dolgozott.
 Az 1930-as években már Budapesten, 1955-
 től a Magyar Rádió Pécsi Stúdiója nemzeti-
 ségi műsorainak szerkesztő-riportere. 1978-
 ban halt meg. *László Lajos*: Negyven évre visz-
 szanézve. = Barátság, 1994. 1. sz. 34. p.

² BSLM NM-gy. Keresztlevél másolat, 73.650/23.
 A művészről életéről az első jelentős össze-
 foglaló tanulmány *Csaba József*: Emlékezés
 Németh Mária kamaranékesnőre születése
 75. évfordulóján. = Vasi Szemle, 1973. 2. sz.
 (továbbiakban: Csaba, 1973.) 293–300. p.

³ *Németh Mária*: A zalaszentgróti háztól a bécsi
 Burgig. = Színházi Élet (továbbiakban: SzÉ),
 1928. 8. sz. 34–35. p.; *F.I.*: Vallomások. = Magyar-
 ország (továbbiakban: Mo.), 1924. márc. 9. 7. p.
⁴ Világnevű magyarok. = Ujság, 1928. dec. 25.
 47. p.

pedig korrepetálta.⁵ Németh Mária László Géza mellett az olasz Lucia de Fernandó-t (1860–1925) tartotta élete legfontosabb tanárának.⁶

A PÁLYAKEZDÉS

Pályakezdését tündérmesének írja le Vadász Norbert a szombathelyi 1933-as jótékonysági koncertjét „beharangozó” írásában.⁷ Abody Béla szerint is „Pályája megtestesült karrierregény. Kincs volt, éppen csak fel kellett fedezni.”⁸ Pedig nem volt tündérmese sem az indulás, különösen nem a befejezés, a tragikus emberi sorsok egyike. A művésznő maga is jól tudta, hogy a sikerhez nem elégséges csak az Isten adta tehetség, a szükséges felfedezés. A tartós siker mögött mindig ott az állandó munka. 1932-ben, már a pályája csúcára érve, egy levélben ezt meg is fogalmazta: „én igen nagy utat tettem meg, míg ide jutottam, – ne gondolja, hogy ez csak úgy ment – nagy ára van a hírnévnek, sok át nem aludt éjszaka, nehéz küzdés – munka és tehetség gyümölcse. Itt nincs megállás, ez egy folytonos törtetés fölfelé, míg erővel, idegekkel bírjuk. De Isten segítségével minden megy, az én munkám mindig imával kezdődik és végződik. Ne higgye, hogy megváltoztam, ugyanolyan szerény, csendes vagyok, mint régen, én egy alázatos szolgálja vagyok művészetemnek.”⁹

⁵ Meixner Mihály: Mi a titka? Németh Mária művészete. Elhangzott a Kossuth Rádióban 1987. július 21-én 23.00–23.40 órakor.

⁶ O. B.: Németh Mária a Staatsoperéről, olaszországi tanulmányairól, legközelebbi budapesti szerepléséről. = Pesti Napló (továbbiakban: PN), 1925. márc. 18. 15. p.

⁷ Vadász Norbert: Németh Mária. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm.), 1933. szept. 3. 2–3. p. (továbbiakban: Vadász, 1933.)

⁸ Abody Béla: Az opera fellegvárjai. 2. bőv. kiad. Bp., 1967. (továbbiakban: Abody, 1967.) 164. p.

⁹ https://webshop.fenyiratok.hu/index.php?route=product/product&product_id=21464&search=Németh+Mária+operaéne-

A tanulás fontosságáról már két évvel korábban is szolt: „Amikor elmentem innen, [Budapest] sokkal kevesebbet tudtam, mint ma: például idegen nyelvet nem beszéltem, még németül sem. És most! Minden különösebb megerőltetés nélkül énekelek anyanyelvemen kívül németül, olaszul és franciául, s ha kell majd angolul is. Menynit kellett kínlódnom, míg ide jutottam. De jó így. Mert megvan az eredménye is: fesztelenül mozoghatok a világban.”¹⁰

Az utólagosan tündérmesévé színezett pályakezdésről szóló hírek sem helytállóak. Erre, a kudarcos Városi Színházbéli (ma: Erkel Színház) meghallgatásra így emlékezett az elénekelt ária után: „azt egy kedvetlen hang megköszönte és mondta: »Ön, sajnós, teljesen alkalmatlan a színpadra. A hangja elvész ebben a nagy teremben. És nemcsak gyenge, de csiszolatlan is. Ne is nagyon törekedjék erre a pályára...« Mintha minden szava kalapácsütést mért volna a szívemre. Ilyen szégyent, ilyen kíméletlen kritikát. Én azt kértem »legalább a kórusba vegyenek föl.« Ezt is elutasította a zsűri elnöke. »Kérem, távozzon!« – kiáltotta.”¹¹ Aztán jött a mentőangyal Dalnoky Viktor személyében: „Ne higgyen azoknak fiam. Az én fülem nem csal, magának nagyon szép hangja van. Majd megpróbálunk valamit.”¹²

A próba – a további tanulás volt. Ekkor folytatódott László Géza irányításával az intenzív fejlesztés, aki 1923-ban elégségesnek tartotta fölkészültségét ahhoz, hogy színpadra léphessen. Erre a lehetőséget a korábbi sikertelen próbálko-

kes. A levél kelte: 1932. március 27. Berlin. Címzettje Fitos Erzsébet. (Megtétekintve: 2018. december 5.)

¹⁰ Csikágó és Buenos-Aires várja Németh Mária. = Pesti Hírlap (továbbiakban: PH), 1930. ápr. 3. 14. p.

¹¹ Kristóf Károly: Amikor Németh Mária még kardalosnak sem kellett a pesti Operában... = SzÉ, 1930. 24. sz. 50–51. p.

¹² Uo.

zás színhelye, a Városi Színház adta meg, ahol 1923. június 19-én hallhatta először a közönség az Álarcosbál Amáliájaként.

„... egy új énekcillag ígérte hozta ... jó megjelenésű, csengő szopránnal és fejlett muzikalitással rendelkezik ... Középmagas hangjainál még kitűnik a kezdő határozatlansága, de a felső regiszterekben annál jobban szárnyal az éneke. Játéka még iskolázatlan, de ösztönös és kifejező.” – írta a kritikus.¹³ Az új évad kezdetén már a magyar Jeritzaként emlegette a sajtó. „Kritikusok és szakemberek egyöntetű megállapítása szerint az utolsó tíz év legnagyobb énekes tehetsége.”¹⁴

Bemutakozását a többi fővárosi lap elragadtatással ünnepelte.

A Magyarság oldalain arról tudósítottak, hogy a Városi Színház „nagy értéknek adott alkalmat a bemutatkozásra. Németh Mária-értelem eddig mit sem tudtunk. Gyönyörű, meleg, ideálisan könnyű drámai szoprán hangja, diadalmas erejű sima magassággal.”¹⁵

A Szózat – az 1923. júniusi bemutatkozása után – az új évad elején így méltatta: „Olyan kincs ez a hang, melyet csak világnagyságoktól hallhatunk alaposan felémelt helyárok mellett. Ez az orgánium csupa ígérte, a lírai melegség, a drámai erő egyformán dalol belőle.”¹⁶

1924 januárjában az egyik „felfedező”, Dalnoky Viktor a Színházi Életben nyilatkozta: „A fiatal énekesnő határozottan olyan tehetség, akinek már ma egy különleges és magas álló pozíciót kell biztosítani a vele egy sorban működők között. Né-

¹³ Színház és művészet. Városi Színház. = PN, 1923. jún. 20. 7. p.

¹⁴ Színház és zené. Németh Mária, a magyar Jeritza. = PH, 1923. okt. 30. 6. p. Jeritza Mária (1887–1982) világhírű cseh szopránénekesnő, a bécsi opera tagja, 1921–1932 között a Metropolitan tagja.

¹⁵ m.i.: Színház és művészet. Városi Színház. = Magyarság, 1923. jún. 20. 8. p.

¹⁶ Az Operaház új „csillaga.” = Szózat, 1923. szept. 28. 7. p.

Híres szerepeinek egyike, a Turandot (BSLM NM-gy.)

meth Mária-nál főleg azt kell néznünk, hogy megtarthassuk a magunkénak, mert... ilyen tehetség után ezer és ezer színház kapkod és igyekszik a maga számára lekötöni. Még ha nem magyar, hanem idegen volna, akkor is azon kell lenni, hogy a mienk maradjon, hiszen nekünk igazán ritkán jut ki Németh Mária-hoz hasonló tehetségekből.”¹⁷ A megtartás nem sikerült, noha a művésznő bizonyította, hogy nemcsak a hangja, hanem a munkabírása is páratlan. Az első évad-

¹⁷ Kartársi horoszkóp Németh Mária jövőjéről. Nyilatkozat az Opera új primadonnájáról: Sándor Erzsébet, Bazilidesz Mária, Mihályi Ferenc, dr. Dalnoky Viktor, Szemere Árpád és Pogány Ferenc. = SzÉ, 1924. 1. sz. 20–21. p.

ban bemutatkozott: az Álarcosbál¹⁸ után hallhatta a közönség még a Trubadúrban,¹⁹ és a Sába királynőjében.²⁰ A háborút követő újrakezdés esztendeiben keresték a fiatal tehetségeket, akik szinte csoportosan jelentkeztek Magyarországon is. A harcokban elszegényedett Magyarország azonban nem tudta fölvenni a versenyt a szomszédos országok operatámogató díjazásával. A budapesti albertletben élő Németh Máriának kilátástalan volt a lakáshelyzete, ezért is fogadta el a bécsi opera igazgatójának Franz Schalknak (1863–1931) az ajánlatát, aki megfelelő lakást is ígért. Az 1924/25-ös évadtól már az osztrák opera tagja lett, innen indult nemzetközi sikerekkel koronázott karrierje. A budapesti operához való ragaszkodását azonban igazolta egyik szerződésének az a passzusa, amely biztosította, hogy évadonként 3 hónapot itthon szerepeljen.²¹ Kivételes hangja, szerepeinek színpadi megformálása vonzóvá tette minden föllépését. Így, szinte természetesen, hogy Európa valamennyi jelentős operaszínpadának kivételezetten nagyra értékelt drámai szopránja lett. Énekelt Berlinben, Prágában, Barcelonában, Londonban, Milánóban, Párizsban, Pozsonyban, Zágrábban, Stockholmban és Európa más jelentős operaszínpadjain.

És énekelt Budapest mellett több hazai városban: Békéscsabán, Debrecenben, Sopronban, Győrben, Tata-Tóvárosban,²² Pécsen, Szegeden, ahol különösen nagy sikere volt az 1939-es Szabadtéri

Játékon Aida és Turandot szerepében.²³ Szombathelyen három alkalommal szerepelt, először 1926-ban, az 1933. évi jótékonyági koncertje pedig nemcsak a városnak, hanem a megyének is jeles társadalmi eseménye volt. Erről a hangversenyéről – főleg a Vasvármegyében – több cikk is megjelent.²⁴ A harmadik föllépése ismét jótékonyági koncert 1942-ben. Ekkor énekelt utoljára Szombathelyen.²⁵

Magyarországon, mivel csak kevés vidéki városnak volt operatársulata, első sorban koncerteken bővülte el a közönséget. Ezek műsorán első sorban operáriákat hallhatták, mellette azonban kortársaihoz hasonlóan szívesen énekelt a korszak nagy népszerűségnek örvendő magyar nótáit is. Mindenütt ünnepelték is érte. Különösen Dienzl Oszkár (1877–1925) Liliomszál című dala nyerte meg mindig a közönség tetszését. Egy híradás szerint rendszeresen hallgatta a rádió cigányzene műsorait.²⁶ Ő maga is állandó szereplője volt a rádió műsorainak, amelyekben általában népszerű operaáriáinak felvételeit közvetítették.

Németh Mária széles repertoárral rendelkezett. Különböző szerzők – például – Madáchy Károly (1910–1995)²⁷

²³ A Szegedi Szabadtéri előadásairól lásd: Vér György: Verdi a Dóm-téren. = Délmagyarország (továbbiakban: Dmo.), 1939. aug. 5. 3-4. p.; Lányi Viktor: Az Aida szabadtéri előadása Szegeden. = PH, 1939. aug. 5. 11. p.; cs. p.: A „Turandot” szereplőiről és az ünnepi játékok kimagasló zenéi eseményeiről. Nyilatkozik Rubányi Vilmos karnagy. = Dmo., 1939. aug. 9. 8. p.
²⁴ Vadász, 1933. 2-3. p.; Szende László: Németh Mária hangversenye elé. = Vvm., 1933. szept. 6. 3. p.; Heintz Fülöp: Németh Mária kamaraénekesnő hangversenye. = Vvm., 1933. szept. 10. 3. p.

²⁵ l. gy.: A Bajtársi Szolgálat szabadtéri előadása Németh Mária fölléptével. = Vvm., 1942. aug. 20. 5. p.

²⁶ Rádió világhíradó. Ki mit szeret hallgatni? = SzÉ, 1933. 40. sz. 90. p.

²⁷ Madáchy Károly: Németh Mária kamaraénekesnő. Kézirat. Körmend, 1980. (továbbiakban: Madáchy, 1980.) 32. p.

32 szerepét – bizonyára a teljes repertoárját – sorolta föl. Mások, például Thurzó Gábor²⁸ és Boros Attila²⁹ kevesebbel is „megelégedtek.” Annyiban azonban valamennyien egyetértenek, hogy első sorban Verdi (Aida, Álarcosbál, Don Juan, Traviata, Trubadur) Mozart (Szöktetés a szerájból, Varázsfuvola) Puccini (Tosca, Turandot) alkotásainak főszerepében páratlan alakítást nyújtott. Szintén fontos szerepeként említik Wagner (Bolygó hollandi) Elisabeth, R. Strauss (Salome), Bellini (Norma), Goldmark (Sába királynője) hősnőinek „megszóltatását”. Barátnője, Hunyady-Fekete Mária a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójában 1968. december 29-én elhangzó emlékezésében kiváló, nagy hatást kiváltó Bolygó hollandi Senta-járól emlékezett meg.³⁰ A méltatások szinte mindig elsőfokban ünnepelték, a 30-as évektől neve helyett már szinte szinonimaként a „nagy énekesnőt” emlegette a sajtó.

1925-ben – a mindig nagy sikert arató Norma szerepében történt föllépését – a Színházi Élet e szavakkal értékelt: „... a siker középpontjában Németh Mária állott. Bellini dalműve nem egyéb: keret egy csodálatos, hasonlíthatatlan szerephez, amely alkalmat ad arra, hogy minden kvalitását kiragyogtassa az operai primadonna. Hálás szerep ez annak, aki hősnő és koloratúra énekesnő egy személyben. Akinek lelkében szenvedély és ellágyuló érzelmesség egyképp visszhangra lel. Akinek érces hangja töretlenül elbírja... a melódiák pátoszáját, de amellet oly könnyedén száll magasba, mint a pacsirta. Szilaj lélek és csiszolt szerep kell ehhez a szerepnek az elénekléséhez.

²⁸ Thurzó Gábor: Németh Mária hazajött. = Élet és Irodalom, 1979. jan. 13. (továbbiakban: Thurzó, 1979.) 13. p.

²⁹ Boros Attila: Száz éve született Németh Mária. = Operaélet, 1997. 2. sz. (továbbiakban: Boros, 1997.) 8-9. p.

³⁰ Madáchy, 1980. 30-31. p.

Akiben minden megvan, megtalálja méltó jutalmát, ha elénekli Norma áriáit. De akiből csak egy is hiányzik e képességek közül, arról ez a szerep lerántja a leplet. Németh Máriában minden megvan.”³¹

Feledhetetlen szerepei közé tartozott a Tosca. 1931. májusi föllépését a Magyarság így méltatta: Budapesten először énekelte ezt a szerepét, amelyben teljesen „megtalálta önmagát ... Nehéz ugyan valami jobbat, különbet elképzelni a művésznek eddigi teljesítményeinél, a mai tapasztalatok után azonban azt kell mondanunk, hogy a tökéletesnek is van fokozása. Nem lehet beszámolni róla szuperlatívuszok nélkül. Ahogyan az édes Puccini melódiák leolvadtak, a párbeszédnek könnyed mondatai leperogtek ajkáról az az éneklés művészetének legtetjét jelenti. Ahogy a tragédiát jelenetről jelenetre kifejlesztette, utolsó lépésig lélektani megoklással alátámasztotta, a színjátszás mesterét mutatta. Tomboló sikere volt.”³²

A kritikákból az elmarasztalás sem maradt ki, ez azonban inkább politikai felhangú volt. A revizionista kíváncsnak azért nem felelt meg néhány kritikusknak az énekesnő előadása, mert magyar volta ellenére nem magyar nyelven énekelte szerepeit.

1926-ban a Magyarság kritikusa azért marasztalta el az énekesnőt, mert a Parasztbecsület Santuzzáját nem magyarul énekelte, még csak nem is olaszul, hanem németül, még akkor is, mikor Mascagni vezényelte az operát, majd hozzátette: „Zeneileg is több hibát követett el, nem jól intonált.” A Pesti Hírlap megrovásra ítélte az énekesnőt.³³ 1930 áprilisában, a Városi Színházban németül énekelte Santuzza szerepét, amit „ha-

³¹ Amáliától Normáig. = SzÉ, 1925. 29. sz. 20. p.

³² m. i.: Németh Mária Toscaja. A Városi Színház előadása. = Magyarság, 1931. máj. 9. 12. p.

³³ Béli Izor: Németh Mária a Városi Színházban. = PH, 1926. jan. 22. 11. p.

zafiatlanságnak” minősített a kritikus. Hogy legyünk büszkék arra, aki nem magyarul énekel? – tette fel a kérdést, majd így folytatta: „Az igazi nagy művész – legyen a világ bármely táján is – elsősorban hazájának önérzetes gyermeke, aki gondolatban hazája dicsőségére szórta szét művészténeke kincseit és csupán járulékosan, mert fellépésével együtt jár, szolgálja a színház érdekeit is, amelyik persze jól megfizeti őt.”³⁴

NEMESKOLTA, AZ ÖRÖMÖK KERTJE

Művészetét magas gázszival honorálták. Ez tette lehetővé, hogy első fellépése után alig egy évtizeddel, 1932-ben megvásárolhatták Nemeskoltán a Vidos-kas-

³⁴ H. G.: Színház és Művészet. Városi Színház. = Magyarország, 1930. ápr. 4. 11. p.

télyként emlegetett – noha tulajdonosa ekkor már a bécsi Schreiber Ignácné Herzfeld Franciska – épületet, berendezéseivel és 740 magyar hold kiterjedésű birtokkal.³⁵ Az elhanyagolt kastélyt hamarosan rendbe hozták – amelyről Németh Mária „levetette a Vidosok címerét – és egy magas C-kottát vésetett a helyébe,”³⁶ mivel nem volt nemesi címere az énekesnőnek. A megújult kastélyt a korszak modern lakberendezéseinek technikai eszközeivel szerelték föl és a gazdaságot is hamarosan mintagazdasággá fejlesztették.³⁷ Az 1930-as évek második felé-

³⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) A vasvári járásbíró iratai. Telekkönyvi iratok. Iktatott iratok. Nemeskolta 1614/1932. tk. sz.

³⁶ Vadász, 1933. 2. p.

³⁷ BSLM NM-gy. 73.650.97; Erről Igazolás a Magyar Földművelésügyi Minisztérium Állatte-

A nemeskoltai kastély
(Madáchy, 1980.)

ben már az országos mezőgazdasági kiállításokon díjazták állataikat.³⁸ Kertészeti termékeiknek – főleg a zöldségféléknek – pedig a megyeszékhely is jó piaca volt, ahova házhoz szállították. A gazdálkodás azonban nem kizárólag férjének volt szinte elemi életszükséglete, hanem Németh Máriaé is.³⁹ A mezőgazdasághoz, a gazdasághoz fűződő kapcsolatairól nemcsak az interjúiban beszélt, hanem a nemeskoltaiak emlékezetében is így maradt meg személyisége.⁴⁰

nyésztési Főosztálya m. állami gazd. főfelügyelő aláírásával. 1946. szept. 26.

³⁸ Farkas Imre: Josephine császárné. = SzÉ, 1937. 14. sz. 71. p.; Paál Jób: Németh Mária beszél az életéről. = Pécsi Napló, 1935. júl. 16. 4. p.

³⁹ „Sokat kell izgulnom az időjárás miatt” – mondja Németh Mária földbirtokosnő. = Mo., 1934. júl. 12. 10. p.

⁴⁰ Farkas Imre, Nemeskolta polgármesterének szíves közlése.

KIALUDTAK A REFLEKTOROK

Az „örömök kertjét” jelentő koltai kastélyból azonban – a 2. világháborút követő politika nekik sem kedvezett – „kiűztek.” Az 1945. március 18-án megjelent 6000/1945. M. E. számú rendelet lehetővé tette, hogy legembertelenebb „elkobzás” kategóriájába sorolhatták a házaspár minden vagyonát.⁴¹ A helyi Községi Földigénylő Bizottság (KFB) olyan jegyzőkönyvet készített – és íratott alá a helybeliekkel –, amelyben az elkobzás alapjául két okot jegyeztek meg: önkéntesen adták át a vagyonukat a németeknek és önkéntesen távoztak Magyarországról.

A Németh-Grünauer házaspár – ma már tudjuk – naivul, megkísérelte birtokuk visszerelését, azzal indokolva, hogy a nemeskoltai KFB alaptalanul vádolta meg őket a németekkel való együttműködéssel. Próbálkozásukat támogatta a Magyarok Világszövetsége.⁴² Az Országos Földhivatal is méltányolta kérelmüket és rendelkezése nyomán 1946. augusztus 11-én, Szombathelyen a Megyei Földhivatalban meghallgatták az 5 tagú KFB-t és még 9 tanút.⁴³ Ők egyöntetűen a rablást lehetővé tevő két okot nevezték meg vallomásukban. A mindössze másfél olda-

⁴¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 6000/1945. M. E. számú rendelete „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról” = Magyar Közlöny, 1945. márc. 18.; Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1943–1945. évi törvények. Jegyz. ell. Vincenti Gusztáv, Gál László. Bp., [1946]. 80–90. p. A rendelet a VI. törvény cikk végrehajtási utasítása. Uo. 79. p.

⁴² MNL VaML A Vas Megyei Földhivatal iratai. Ügyviteli iratok. Nemeskolta (továbbiakban: VMFh ir. Üi. Nk.) A levél kelte 1946. augusztus 19.

⁴³ MNL VaML VMFh ir. Üi. Nk. 1946. augusztus 16. ikt. sz. 224.957/1946. hivatkozási szám 202.501/1946. II. 1.

A kastély új címere a magas C-vel
(BSLM NM-gy.)

las jegyzőkönyv a meghallgatás konklúzióját így foglalta össze: „Az érdekelt földhöz juttatottak továbbra is kitartanak régi álláspontjuk mellett, amely szerint Németh Mária és férje önként adták át az összes állatállományukat a németeknek, és egyetlen olyan kijelentés sem hangzott el, amely ezt az állítást megcáfolta volna... A gazdasági cselekedet vallomása [viszont] szöges ellentétben áll az elkobzottak által elmondottaktól és kitartanak álláspontjuk mellett.”⁴⁴

Mivel az első meghallgatás utáni döntéssel nem értett egyet a házaspár, újabb kérelmet terjesztettek elő. Indokuk – megbízott barátjuk, Hunyady-Fekete Mária megfogalmazása szerint – az volt, hogy az augusztusi meghallgatáson elhangzott vallomásokat nem ellenőrizték, csak elfogadták azokat. A barátnő szerint a falubeliek véleménye nem igazolta az említettek vallomásának igazát, valódiságát. A kérelmet méltányolva az Országos Földhivatal megismételtette a meghallgatást – most már nagyobb létszámú tanú bevonásával.⁴⁵ Ehhez az ismételt utasításához Hunyady-Fekete Mária még egy 9 oldalas kérelmet is benyújtott a Megyei Földhivatalhoz, amelyben részletezve kérte, kiket – köztük saját magát is – és milyen témában hallgassanak meg.⁴⁶

A második alkalommal, 1947. május 3-5-ére idézték meg a tanúkat.⁴⁷ Az Országos Földhivatal az első meghallga-

táson elhangzó két alapvető kérdést kiegészítette azzal, hogy a földosztást rögzítő jegyzőkönyvet erőszakkal írták-e alá. Erre a kérdésre adott válaszok között csak néhány olyan olvasható, amely nyomásgyakorlásra utal. Erre példa H. J.: „A KFB elnöke több alkalommal is kijelentette, a földosztást követő augusztusi gyűlésen, mikor ezt a jegyzőkönyvet aláírták, hogy Németh Mária visszaperli minden vagyonát és tőlünk földhözjuttatottaktól függ az, hogy visszadjuk-e vagy sem, illetve, hogy visszajár-e vagy sem. Ezt a jegyzőkönyvet alá kell írunk, mert ha kevesen írjuk alá, akkor visszajár, ha meg többségben lesznek az aláírók, akkor nem kapja vissza. Több gyűlésen NGy és NI FB tagok kijelentették, hogy van itt néhány ember, aki visszakívánja a régi tulajdonosokat, és kérdezték, hogy ezekkel mit kellene csinálni: el kell-e venni tőlük a földet, vagy internálni kell őket... E körül vita kerekedett, de a gyűlés tagjai szétmentek anélkül, hogy bármilyen határozatot hoztak volna.”⁴⁸

Ezen a meghallgatáson a másik két kérdésre is ellentmondó választ adtak a megkérdezettek. A döntő, azaz az önkéntes átadást és az önkéntes távozást vallók csakúgy, mint a mentő vallomástevők jobbjára a házaspár alkalmazottai közül kerültek ki. A 34 oldalas jegyzőkönyvben mind a 17 terhelő, mind a 10 mentő vallomás hitelességét részletes adatokkal igyekeztek igazolni a tanúk. 28 fő választ semlegesnek minősített a dokumentum.⁴⁹

A meghallgatást összegező jegyzőkönyv fontosnak tartotta, hogy Hunyady-Fekete Mária elmarasztaló megjegyzést tegyen. „1946 augusztusában szenvedő felek megbizottja különböző beadványokkal fordult régebben az M.T.F.-hoz

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

[Megyei Földbirtokrendező Tanács], később M.F.H.-hoz [Megyei Földhivatal], valamint Az O.F.T.-hoz [Országos Földbirtokrendező Tanács] és az O.F.H.-hoz. [Országos Földhivatal].”⁵⁰ Végül két mondatban foglalta össze az ügy kimenetelét: „Grünauer József és neje Németh Mária 482 kh. ingatlanai az 1945. VI. t.c.-l törvényerőre emelt 6000/1945. M. E. sz. rendelet 4-6. §§-ai alapján elkoboztattak. A birtokbavétel megtörtént, a munkálatok 1946-ban befejeződtek, és 1947 tavaszán a juttatottak ingatlanai jegyzőkönyveztettek.”⁵¹

„MIT VÉTETTEM ÉN...?”⁵²

A birtok-visszaperlés sikertelenségét az énekesnő nem tudta elfogadni. Igazságtalannak tartotta az ítéletet. A megoldatlan élethelyzet gyakran betegséghez vezet az érintett személyeknél. Németh Máriaé is ez sors jutott. A közel negyedszázadnyi reflektorfényt szinte ugyanannyi tragédiába forduló idő követte. Akadtak olyan szerencsésebb emberek, akiknek sikerült valamilyen formában újra kezdeni, Németh Máriaé azonban sajnos nem. Ennek a szomorú folyamatnak – akár naplónak is tekinthető – dokumentuma Hunyady-Fekete Máriaé írt közel 80 levele. A levelek nagy részét 1946-47-ben vetette papírra, később ritkult a számuk, a következő évekből csak 1-2 „híradás” található a körmendi Batthyány-Strattmann Múzeum Németh Mária gyűjteményében.

Ezek a levelek egyértelműen jelzik, hogy Nemeskolta sorsa fontos, talán az első számú előidézője volt pályafutása háború utáni kerékbetörésének. Ezt a helyzetet súlyosbította hangjának romlása, fia halála, nővére évek

óta tartó betegsége. Öccsének Rongyos Gárda tagságát⁵³ követő meghurcolása – megítélése szerint – őrá is kihatott.

Ezekben a levelekben leggyakoribb témaként a mindennapi élet elemi szükségleteinek hiányáról vall. A megélhetés bizonytalansága, a fedél és az élelem hiánya, a hang elvesztése, és a mind hangsúlyosabbá váló betegségekről folytatott meditáció, a „mit vétettem” kérdése foglalkoztatta. Meglepő, hogy az ars poeticájában megfogalmazott feladatról – „Jól esik, hogy az egész világon mindenütt énekelni örömet, vigaszt, békét nyújthatok. Ezért születünk mi művészek, mi nem magunkért énekelünk, hanem az emberiségért.”⁵⁴ – ekkor már ritkán, vagy csak rövid utalásként tesz említést. Írására jellemző a zaklatottság, amit a központozás hiánya is jelez, illetve alkalmanként ugyanannak a témának megismétlése is előfordul egyetlen levélben. Már az elején – például 1946. január 10-én – akár orvosi leletként is értékelhető állapotjelzést küldött önmagáról:

„Én egy testileg, lelkileg, anyagilag teljesen kifosztott ember vagyok... bennem minden összeomlott – most látom és nem bírom beleélni magam ebbe a világba, ilyen emberek között nekem nincs helyem... Fiam meghalt – mikor Józsitól meghallottam csak annyit tudtam felelni, tehát őt is elvették tőlem, semmim sem maradt meg nekem? és most Mária: irigylem fiamat, aki el tudott menni idejében a rossz emberek közül, aki szintén nem volt való ide – neki jó már, neki nem fáj semmi sem – és nekem?”⁵⁵

⁵³ Enyedi Balázs Dénes: Az erő útján. A Rongyos Gárda küzdelmei, 1919–1939. Bp., 2000. 241–248. p. (Magyar Ház könyvek; 26.)

⁵⁴ Madáchy, 1980. 8. p. A forrás helyét nem jelöli a szerző. A szöveg kevésbé „megfésült” változata Erdős Renée interjújában olvasható. Erdős Renée: A regények asszonya: Németh Mária. = SzÉ, 1934. 51. sz. 15. p.

⁵⁵ BSLM NM-gy. 73.650.108 sz. levél.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² József Attila: Ki-be ugrál

1946. február 24-i újabb levelében így vallott saját állapotáról: „... én nem is tudom mi történt velem de 1 év óta (egy hónap hiányzik még az egy évből) nem tudok írni sem. Szeretnék annyi mindent leírni, elmondani de képtelen vagyok erre is. Valami történt bennem valami bennem más lett, mert sokszor magam sem ismerem magamra. Összeomlott bennem minden, így csak épen hogy vagyok élek de semminek sem látom értelmét, célját tovább... olyan fölöslegesnek tartom a további küzdést is... Csak jó lenne valahol messze ismeretlen helyen élni én már nem kívánkozom sem Pestre, sem haza, sem itt nem jó. Szeretnék elmenni nagyon messze ahol senki sem ismer, ahol el kellene felejtenem az egész múltat, gazdagságot – mindent – és élni még pár évig nyugalomba, de már sokáig sehol sem szeretnék élni.”⁵⁶

A fedél hiányáról – a Burgból az albérletekbe kényszerülő – világhírű énekesnő 1946. augusztus 20-án ezt írta: „Mi innen el akarunk menni szept. elején – én már nem bírom ki ezt az albérleti viszonyt, lassanként az idegeim teljesen felőrldnek.”⁵⁷ Két hónap múlva 1946. november 16-án keserűen jegyezte meg: „egy utolsó sorban kutya vagyok, én albérló, én Németh Mária. Tudja Máriám csak sirni vagy nevetni lehet ezen, hova juttattak engem, aki valamikor büszkeség voltam.”⁵⁸ Még négy év múlva, 1950. február 20-án keltezett levelében is arról írt, akkor már Svájcban, hogy az ottani háziaszszonya sem különb a bécsinél.⁵⁹

Az élelem hiánya a háború után Bécsset sem kímélte. Barátnője – akkor erre még alkalom adódott – rendszeresen küldte az élelmiszercsomagokat, hogy változatosabb legyen az étrendjük. 1946. augusztus 15-i köszönete a csomagért így hangzott: „minden

szerencsésen összejött... A malachúst jó étvágygal fogyasszuk is, a liszt is nagyszerű, ilyen itt még látni sem lehet, a zsir is igen jól jött, különösen, most mikor magam főzök – a háziak nyaralni mentek – még egy dg zsirom sem volt szóval én mindennek nagyon örültem. Máriám olyan örömmel cipeltük haza a csomagokat... csak a gombát kellett kidobni, az mind meg volt kukacosodva.”⁶⁰

Egy hónap múlva, szeptember 16-án a változatosság hiányáról értesíti a barátnőt: „Jó lenne, de nem feltétlenül fontos savanyú cukor, hogy éneklés illetve szünet közben legyen mit szopogatnom.” Továbbá: „pótfekete kávé, igen mostoha reggeli... jó lenne egy kis frank kávé és árpa, házi tojás v. tojáspor, olvasztott vaj egy dobozban, tej v. tejpör, hogy reggelire tudjon nekem Finny⁶¹ valami jót csinálni, egy kis cukor, cacao, dió – ilyesmi... mert krumpelit és közönséges ebédet már alig birunk enni.”⁶²

Hiányoztak a hétköznapi ruhák, a jelmezek. A már említett 1946. január 10-i levelében panasolta az elloptott jelmezek hiányát: „még egy drb festéket sem kapok, egyelőre a kollégák könyörületéből élek, azok adnak egy-egy sminket este... Arról nem is beszélek milyen szegény vagyok – nincs egy pongyolám sem, az este majdnem megfagytam az öltözőben meztelesenül míg festettem arcomat.”⁶³

Szeptemberben (16-án) a télre gondolva kérte, hogy a hétköznapi ruhák hiányát segítsen pótolni. „Jön a hideg és nekem nincs semmi meleg dolgom, tavaly is mindig fáztam. Kérem szépen Máriám kelle-ne egy jó meleg szvetter (fekete v. sötétkék) színű esetleg valami más szín is lehet belekötve), amit minden ruhámra rá tudok venni télen, mert a kabátom már nem sokat ér... Elől gombolós legyen. Második legfontosabb

⁶⁰ BSLM NM-gy. 4/2. sz. levél.

⁶¹ Erről a személyről semmi közelebbit nem tudunk.

⁶² BSLM NM-gy. 4/6a. sz. levél.

⁶³ BSLM NM-gy. 73.650.108. sz. levél.

41-es hócipő mert reumás a lábam és legalább egy pár meleg harisnya.”⁶⁴ 1947. április 13-án fekete kabátját és egy fürdőlepedőt kért,⁶⁵ a férjének pedig 1946. december 8-án borotvaszáppant, mert „itt semmi pénzért felhajtani nem tudunk.”⁶⁶

Súlyos problémaként élte meg hangjának elvesztését. Ez a nagy veszteség nem köthető egyértelműen a háború okozta traumákhoz. Jemnitz Sándor 1943-ban már szóvá tette az Aida és a Don Juan előadásain a hang romlását.⁶⁷ Thurzó Gábor is megjegyezte, hogy „nem csillogott úgy a hangja, mint a 20-as, 30-as években.”⁶⁸ Abody szerint is már a „negyvenes évek elején éppen hajdani támaszai, biztos pontja, a tuttikat átszelő magasságok kezdtek cserben hagyni. Nem erejükben, ebben nem volt párjuk sohasem. Színük fogyott és élesedtek. De még így is ünneppé avatott minden előadást.”⁶⁹

A háborút követő hónapokban már saját maga is tapasztalta, de egyelőre próbálta eltitkolni hangja romlását. „1946. november 31 (!) A hangomat elvesztettem Máriám (Magának ezt megmondhatom, ugye nem mondja el senkinek?), úgy látszik a sok lelki szenvedés, tépelődés elvitte a hangomat is, nem tudok sem Aidát, sem hasonló szerepeket énekelni, ahol magasság van, mert az nekem nincs többé... olyan félelem van, hogy nem tudnék kiállni ezekkel a szerepekkel színpadra. Megsemmisültem, mint énekes és ezzel befejeződik teljesen a tragédiánk. Ezért akarok innen [Ausztria] is menni tovább... mert az emberek kérdezik, miért nem énekelek? és én nem mondhatom meg, hogy legnagyobb kincsemet, a hangomat elvesztettem.”⁷⁰

⁶⁴ BSLM NM-gy. 4/6. sz. levél.

⁶⁵ BSLM NM-gy. 4/23. sz. levél,

⁶⁶ BSLM NM-gy. 4/18a. sz. levél.

⁶⁷ Művészet, irodalom, tudomány. Operaház. = Népszava, 1943. jan. 5. 6. p

⁶⁸ Thurzó, 1979. 13. p.

⁶⁹ Abody, 1967. 165. p.

⁷⁰ BSLM NM-gy. 4/15a. sz. levél.

Nővérének ajándékozott fotója
(BSLM NM-gy)

Valóban, a háborút követő esztendőben csak néhányszor szerepelt Bécsben, majd 1948-ban egy pozsonyi tisztelője, Adry⁷¹ ösztönzésére újból színpadra lép és beszámolója szerint nagy sikerrel énekelte a Toscat és a Parasztbecsületet.⁷²

Levelleinek nagy részében betegségeiről tájékoztatta barátnőjét. Az 1946. november 3-án kelt beszámolója is csupa panasz: „... beteg vagyok 3 napja, szur a hátamban, nátha, köhögök, láz, stb, az aszt-

⁷¹ Közelebbről nem ismert személy.

⁷² BSLM NM-gy. 4/56. sz. levél.

máról beszélök utoljára mennyire kinez, alig tudok lélegezni, feküdni nem is tudok, ülve aludtam az ágyban ma éjjel is.”⁷³

1947. október 15-én arról írt, hogy váratlanul súlyos, életveszélyes állapotba került, vérmérgezést kapott, amiből penicillin injekciókkal sikerült meggyógyítani.⁷⁴

1950. október 2-án datált levelében ismét a betegségéről panaszkodott: „Augusztus 25-e óta minden nap mentem a szegények klinikájára reggeltől ülök itt néha 10, néha ½ 10-ig is és várom még sorra kerülök, hogy megkapjam az injekciót a vénámba, ami nélkül már menni is alig tudok, nincs lélegzetem és egész éjjel ülök az ágyam szélén.”⁷⁵

1961. szeptember 19-én újabb betegségéről tudósított: „Nem elég a szívemmel a sok baj... most egy újabb operáción estem át, jobb mellemet leoperálták egy nagy daganat volt benne – valószínű nem volt jóindulatu különben nem operálták volna le. 2 órás operáció volt a szívem kibirta, de én azóta szenvedek rengeteget, most már egy kicsit enyhül a fájdalom.”⁷⁶ Nehezen viselte a besugárzást, 1961. december 12-én írta „...2 széria besugárzás tönkre tett teljesen.”⁷⁷

A betegség férjét sem kímélte, 1966. április 12-én rákbetegség miatt egyik veséjét eltávolították.⁷⁸

A színpadtól visszavonuló, betegségekkel küszködő negyedszázad alatt gyakran a „mit vétettem én” gondolata foglalkoztatta. Ez már 1946-ban írt második levelében is tükröződik: „Szeretnék annyi mindent leírni, elmondani és képtelen vagyok erre. Valami történt bennem valami más lett bennem, sokszor magam sem ismerem magamra. Összeomlott bennem minden, így csak épen hogy élek

de semminek sem látom értelmét, célját tovább... Azt irjam, hogy hozzám mindenki rossz volt, mindenki becsapott és kifosztott... eh nincs értelme irogatni, hogy arról írjak, hogy albérleti szobában élünk? Inkább hallgatok.”⁷⁹

Nem hallgatott, mert ekkortájt írta a legtöbb levelét, néha hetenként többet is. Ez a „kibeszélés,” ha rövid időre is, de bizonyára enyhíthette rossz közérzetét.

1946. december 2-án így sóhajtott föl: „Istenem! Én hontalan, hazátlan, nincstelen – aki annyira szerettem a hazámat ... én akkor a legnagyobb magyar voltam mindeütt... én hontalan lettem.”⁸⁰

1947-ben rövid időre reménykedni kezdett, Milánóba utazott, bízva a környezetváltozás jótékony hatásában.⁸¹ A bizakodás nem tartott sokáig. 1948. január 18-án már Zürichből keltezett újabb levelében depressziós állapotát írja meg.⁸² Március 12: „nem tudok beletörödni abba, hogy így kell élnem így kell hazátlanul szenvednem... hogy lehet egy művészt koldusbotra juttatni, aki 20 éven át hazájának csak dicsőséget hozott.”⁸³ Másnap is hosszan tépelődött magában: „sajnos ahogy most állok magammal ez minden testi betegségnél kinzőbb, mert az idegeim annyira betegek, ezt azelőtt soha nem tudtam volna elképzelni, hogy ilyen is létezik... és egy majdnem teljes meghasonulás mindennel. Higgye el már csak élek, de nem érdekel semmi... Azt megmondhatja, hogy állandóan beteg vagyok – ez igaz is. aztán, hogy honvágyam van ezt is hiába tagadnám le, nálamnál nagyobb magyar ezen a világon nem volt és nincs is... sok sok kinzó gyötrelmem van nálam – nem lehet egy öreg fát kivágni és új helyre ültetni – annak is meg kell halni, ennek is mint én vagyok.

⁷³ BSLM NM-gy. 4/11. sz. levél.

⁷⁴ BSLM NM-gy. 4/16. sz. levél.

⁷⁵ BSLM NM-gy. 4/65. sz. levél.

⁷⁶ BSLM NM-gy. 4/73. sz. levél.

⁷⁷ BSLM NM-gy. 4/74. sz. levél.

⁷⁸ BSLM NM-gy. 4/84. sz. levél.

⁷⁹ BSLM NM-gy. 73.650.111. sz. levél.

⁸⁰ BSLM NM-gy. 4/16. sz. levél.

⁸¹ BSLM NM-gy. 4/21. sz. levél.

⁸² BSLM NM-gy. 4/48. sz. levél.

⁸³ BSLM NM-gy. 4/52. sz. levél.

Én nem vagyok sem sváb, sem osztrák – én magyar vagyok szívem utolsó dobbanatáig.”⁸⁴

1955. március 31-én ismét pesszimizmussal telten fogalmazott: „Elmult mindennek az ideje megöregedtünk és én különösen megrokkantam.”⁸⁵

1962. újév napján édesanyja és nővére halálára emlékezett: „külön köszönöm, hogy imádkozik értem, nagyon is szükségem van az imájára, mert igen sokat kell szenvednem, igen sokat gondolok arra talán jobb is lesz elmenni hamar az én felejthetetlen drágáim után. Január 16-án lesz három éve, hogy drága édesanyám meghalt és ápr. 22-én három éve, hogy Margitom is elment mamánk után és most már csak én következem és akkor a Németh család kihalt.” Hozzátette, hogy a második röntgen sugárzás után teljesen érzéketlen lett a jobb testrésze.⁸⁶

Az utolsó levelek húsvéti és karácsonyi képeslapokon olvashatók 1967-ből. „Kedves Máriám mindketten kívánunk kegyelemteljes karácsonyi ünnepeket és boldog új esztendőt, főképpen jó egészséget amivel én sajnos nem dicsekedhetek a szívemmel szenvedek igen sokat karácsony után kórházba kell mennem azt remélem talán csak tudnak rajtam valami segíteni már alig tudok járni. Sok szeretettel csókolja. Mária. Tőlem is sok ezer üdvözlés. Józsi.”⁸⁷

Az énekesnőn orvosai nem tudtak már segíteni, 1967. december 28-án meghalt.⁸⁸ Férje 1968 februárjában követte.⁸⁹ 1968 januárjában búcsúztak tőle, a Bécs melletti döblingi sírkertben helyezték végső nyugalomra.⁹⁰

⁸⁴ BSLM NM-gy. 4/51. sz. levél.

⁸⁵ BSLM NM-gy. 4/70. sz. levél.

⁸⁶ BSLM NM-gy. 4/75. sz. levél.

⁸⁷ BSLM NM-gy. 4/71. sz. levél.

⁸⁸ BSLM NM-gy. Gyászjelentés.

⁸⁹ BSLM NM-gy. Cs 3 jelzettel interjú. Készült 1972. február 24-én a bécsi Operaházban. Amelia Schneideringer ebben közli Grünauer halálát.

⁹⁰ Csaba, 1973. 299. p.

KI VOLT NÉMETH MÁRIA?

Haláláról idehaza mindössze három napilap adott néhány soros hírt.⁹¹ A magyar operaművészet nagy halottjáról az első méltó megemlékezés a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójában hangzott el 1968. december 28-án, halálának első évfordulóján. Néhány mondat a megemlékezésből: „Valamennyi szerepében láttam, repertoárja óriási volt... Reám a legnagyobb hatást egy kisebb, de csodálatosan megoldott szerepe tette: a Bolygó hollandi Senta-ja: Nehéz ezt érzékeltetni. Ezt látni és hallani kellett. Ennek a dalműnek a hőse nem az elátkozott hajós, hanem Senta, és sikere azon múlik, el tudja-e Senta megszemélyesítője hitetni a közönséggel vágyait, álmait érzéseit, hitét. Itt már nem elég csupán hangtulajdonosnak lenni. Művésznek kell lenni, s eltelve forró, alázatos, önfeláldozó rajongással a zeneköltő iránt annak, aki ezt az eszményképet meg akarja teljesíteni. Németh Mária megcselekedte ezt a csodát: el tudta hitetni a szerelem megváltó erejének ezt a gyönyörű legendáját... Az Aidában hallottam először és utoljára énekelni. Még látom, ahogy letérdel a féltékeny Amneris előtt és hallom csodálatos pianóját, amint esdekel: „numi pietà.”⁹²

Művészetét a korszak legkiválóbb zenekritikusai értékelték. Tóth Aladár már 1931-ben így méltatta: „Korának egyik legnagyobb hangfenoménja. Komoly ízlésű, muzikális, nagy kultúrájú finom és alázatos művészlelek. Meggyőző lírai melegséggel és pompás drámai erővel énekel Bellinitől Pucciniig az olasz, Mozarttól Wagnerig, illetve Straussig a német operairodalom nagy szoprán szerepeit... Szélesen kibomló, csodálatos fényű magas hangjai-

⁹¹ Napi krónika. = Magyar Nemzet, 1967. dec. 29. 6. p.; Hírek. = Népszabadság, 1967. dec. 29. 8. p.; Pénteki mozaik. = Népszava, 1967. dec. 29. 4. p.

⁹² Az emlékezést közli Madáchy, 1980. 32-33. p.

val egyetlen mai énekművésznő sem versenyezhet.”⁹³ Abody Béla értékeléséből: „... nem lehet mondani, hogy az úgynevezett »kiművelt« énekes prototípusa volt. Műveltsége feladatának ösztönös megértéséig, jó hallása és gátlástalan színpadi biztonsága alkalmazásáig tartott. De volt benne valami különös, művészi erény. Nem ezer lehetőség közül válogatva... hanem az alvajáró biztonsága találta meg az egy legjobbat. De azt megtalálta...”⁹⁴ Boros Attila véleménye: „A magyar operaművészet legnagyobb csillagai között tartjuk számon Németh Máriát. Diadalmas drámai szopránja a magasabb fekvésekben tűnik ki. Méltatói szerint a huszas-harmincas években a legszebb magas kvint birtokában volt egész Európában... Egyéniségéhez talán Verdi dallamai álltak közelebb, de hatalmas volumenű hangja Mozart drámai koloratúráinak világában is otthonosan mozgott.”⁹⁵

NÉMETH MÁRIA EMLÉKE

Németh Mária 1945. március 28-án elhagyta Magyarországot. Ez a távollét is hozzájárulhatott emlékének elhalványulásához. De nem csak a személyes jelenlét hiánya okozhatta ezt, hanem a mind jelentősebb szerepet játszó rádió is, amelynek műsorában – főleg az 1960-

as évekig – lemezeit csak ritkábban játszották. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy csak kevés hanglezet-felvétel volt tőle a Magyar Rádió tulajdonában.⁹⁶

Emlékének felidézése Vas megye helytörténeti kutatójának, Csaba Józsefnek (1903–1983) elévülhetetlen érdeme, akinek sikerült Németh Mária születésének 75. évfordulójára annyi tárgyi emléket összegyűjtenie – színpadi és civil életének fotóit, leveleket – amelyből megrendezhették az emlékező kiállítást a művelődési házban, amelyet a helyi zeneiskolában is bemutattak.⁹⁷ A következő években folytatódott a tárgyak gyűjtése, és évenként emlékező összejöveteleket tartottak. A rádió „Ki nyer ma?” című népszerű ismeretterjesztő műsorában két alkalommal szerepelt.⁹⁸ Születésének 100. évfordulóján, 1997-ben szülőházára emléktáblát helyeztek el, utcát neveztek el róla és újabb kiállítás idézte meg az énekesnő életútját.⁹⁹ Ezt a bemutatót Nemeskoltán is láthatták az uradalom egykori munkásainak az utódai.¹⁰⁰

Zalaszentgrót – gyermekkorának színtere, szüleinek, nővérének lakóhelye – máig nem emlékezett meg egykori híres lakójáról.

⁹⁶ A Magyar Hanglezetgyártó Vállalat Nagy magyar előadóművészek sorozatában csak 1978-ban jelentette meg a 12 áriát tartalmazó lemezét.

⁹⁷ Szekeres Gábor: Németh Mária kamaraénekesnőre emlékeznek Körmenten. = Vas Népe (továbbiakban: VN), 1972. dec. 16. 4. p.

⁹⁸ Madáchy, 1980. 8. p.; Idézi az 1973. július 6-án elhangzott Ki nyer ma? című műsor kérdéseit. Másodszor 1982. június 18-án: Ki nyer ma? – Vas megyéből. = VN, 1982. jún. 6. 8. p.

⁹⁹ Zsoldosné Pálóczi Zsuzsa: Németh Máriára emlékeztek szülővárosában. = Rábavidék, 1997. ápr. 11. 6. p.

¹⁰⁰ Farkas Imre polgármester szíves közlése.

SZÉP, ERŐTELJES HANG, NAGY ISKOLÁZOTTSÁG ÉS MŰÉRTELEM

GOLDSTEIN (MALE) MIKSA (1857–1917)
SZOMBATHELYI KÁNTOR HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA

■ Mayer László

1880 AUGUSZTUSA

Az utókor szemlélőjének úgy tűnhet, 1880-ban egyetlen hónapra koncentráldtak az év kiemelkedő eseményei. Mintegy nyitányként, augusztus 19-én, ünnepélyes keretek között adták át az 1 esztendővel korábban felavatott városházához csatlakozó állandó színházat. Thália hajlékát is Hauszmann Alajos (1847–1926) budapesti műegyetemi tanár és építész tervezte, így a kettős funkciójú épület impozáns és egységes homlokzattal fogadta a Széchenyi (ma: Berzsenyi Dániel) térről érkező látogatókat. A nyitóelőadáson Beődy Gábor (1841–1905) győri színtársulata Csiky Gergely (1842–1891) „Proletárok” című darabját mutatta be a közel 450 fős közönségnek. A szereplők közül megkülönböztetett ovációval köszöntötték Márkus Emiliát (1860–1949), a Nemzeti Színház szombathelyi születésű tagját, aki a helyi dalárda énekelte Himnuszt követően bátyja – Márkus Miklós (1849–1882) – „Prológ”-ját is elszavalta.¹

¹ Állandó színház Szombathelyt. = Vasárnapi Újság (továbbiakban: VÚ), 1879. ápr. 13. 238. p.; Közintézetek, egyletek. A szombathelyi állandó színház megnyitása. = VÚ, 1880. aug. 22. 568. p.;

A 10.000 körüli lelket számláló² rendezett tanácsú város lakói még fel sem ocsúdtak a színházi est emelkedett hangulatából, amikor egy újabb rendezvény résztvevői jelentek meg szép számmal a településen. Augusztus 21. és 27. között itt tartották 21. nagygyűlésüket a magyar orvosok és természetvizsgálók. Maga az összejövetel, a köz- és szaküléseken, estélyeken tartott értekezések – 1 hétre – a magyar tudományos élet „fővárosává” avatták a vármegye székhelyét. Az események közül kiemelkedő tudománytörténeti jelentőséggel bírt a székesegyházban augusztus 25-én tartott bemutató, amelyen Kunc Adolf (1841–1905) premontrei kanonok, a szombathelyi

Márkus Miklós: Prológ. A szombathelyi színház megnyitása. = VÚ, 1880. aug. 22. 562-563. p.; Kereszturiné Pintér Mária: A Szombathelyi Nemzeti Színház története, műsorának repertórium bibliográfiával, 1880–1907. Szombathely, 2000. 16-18. p.; Szilágyi István: Szombathely városépítés- és építészettörténete a dualizmus korában. Szombathely, 2005. (továbbiakban: Szilágyi, 2005.) 47-49. p.

² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. köt. Bp., 1882. (továbbiakban: Népszámlálás, 1881.) 354. p.

⁹³ Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Szerk. Szabolcsi Benke – Tóth Aladár. 2. köt. Bp., 1931. 216. p.

⁹⁴ Abody, 1967. 166. p.

⁹⁵ Boros, 1997. 8-9. p.